

## УДОСКОНАЛЕННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Юлія Шевченко

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького*

**Анотація:**

Підготовка вчителів, здатних до духовно-морального розвитку молодших школярів, стає головним пріоритетом сучасного етапу розвитку вищої освіти. У статті проаналізовано погляди зарубіжних і вітчизняних науковців на цю проблему. Підкреслено, що готовність майбутнього вчителя до процесу духовно-морального розвитку молодших школярів є результатом ретельної праці і самого студента, і осіб, що супроводжують процеси його особистісного та професійного зростання. Уважається, що в студентські роки зростає інтерес до таких проблем морального характеру, як мета і спосіб життя, любов і вірність, обов'язок, але у віці 17-19 років здатність до свідомої регуляції власної поведінки цілком ще не розвинена, тому часто спостерігаються немотивовані ризик у поведінці, невміння прогнозувати наслідки своїх вчинків тощо. У полікультурному суспільстві у вихованні й розвитку дітей є багато відмінностей, що стосуються знань про духовно-моральний розвиток людини, літературу, мистецтво. Тому важливо для майбутніх учителів навчитися складати повноформатну мозаїку власних креативно-базових, загальних і специфічних здібностей і через їх осягнення розкривати для себе свій унікальний внутрішній світ. У статті доведено, що вдосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів можливе в двох наукових напрямках: удосконалення готовності шляхом організації виховної роботи закладу вищої освіти (специфіка соціального інституту) і самовдосконалення готовності майбутнього вчителя, який прагне свідомо й самостійно керувати цим процесом (специфіка особистісного зростання).

**Ключові слова:**

готовність студентів; духовно-моральний розвиток; креативно-базові здібності; загальні здібності, специфічні здібності.

**Аннотация:**

**Шевченко Юлия. Усовершенствование готовности студентов к духовно-нравственному развитию младших школьников: зарубежный и отечественный опыт.**

Подготовка учителей, способных к духовно-нравственному развитию младших школьников, становится главным приоритетом современного этапа развития высшего образования. В статье проанализированы взгляды зарубежных и отечественных ученых на эту проблему. Подчеркнуто, что готовность будущего учителя к процессу духовно-нравственного развития младших школьников является результатом тщательной работы и самого студента, и лиц, сопровождающих процессы его личностного и профессионального роста. Считается, что в студенческие годы возрастает интерес к таким проблемам нравственного характера, как цель и образ жизни, любовь и верность, долг. Однако в возрасте 17-19 лет способность к сознательной регуляции собственного поведения не развита в полной мере, поэтому часто наблюдаются немотивированный риск в поведении, неумение прогнозировать последствия поступков и т.п. В поликультурном обществе в воспитании и развитии детей существует много различий, касающихся знаний о духовно-нравственном развитии человека, литературе, искусстве. Замечено, что для будущих учителей важно научиться составлять полноформатную мозаику собственных креативно-базовых, общих и специфических способностей и через их постижение раскрывать для себя свой уникальный внутренний мир. В статье доказано, что усовершенствование готовности студентов к духовно-нравственному развитию младших школьников возможно в двух научных направлениях: усовершенствование готовности через организацию воспитательной работы учреждения высшего образования (специфика социального института) и самосовершенствование готовности будущего учителя, стремление его на сознательном уровне управлять этим процессом самостоятельно (специфика личностного роста).

**Ключевые слова:**

готовность студентов; духовно-нравственное развитие; креативно-базовые способности; общие способности; специфические способности.

**Resume:**

**Shevchenko Yuliia. Improvement of students' readiness for primary schoolchildren's spiritual and moral development: foreign and domestic experience**

The training of teachers, who are ready for schoolchildren's spiritual and moral development, becomes a major priority of the modern stage of higher education development. The article represents the analysis of foreign and domestic scientists' points of view on this issue. It is emphasized that future teacher's readiness for the process of primary schoolchildren's spiritual and moral development is the result of careful work of both the student himself and people who accompany the processes of personal and professional growth. It is believed that in the student age there appears an increasing interest in such moral issues as aim and way of life, love and loyalty, obligation; but at the age of 17-19 the ability to consciously regulate one's own behavior is not fully developed and often there appear unmotivated risk in behavior, inability to predict the consequences of actions, etc. In a multicultural society, there exist many differences in the education and development of children, which deal with the knowledge about personality's spiritual and moral development, literature, and art. It is noted that it is important for future teachers to learn to compose a full spectrum of their own creative-basic, general and specific abilities, and through the comprehension of these abilities the students can discover their own unique inner world. It is proved that in order to improve students' readiness for primary schoolchildren's spiritual and moral development, we need to take into account two scientific approaches: improvement of readiness by means of organization of educational work of higher education institution (specificity of social institute) and self-improvement of future teacher's readiness – in this case the future teacher has the opportunity to consciously manage this process (specificity of personal growth).

**Key words:**

students' readiness; spiritual and moral development; creative-basic abilities; general abilities; specific abilities

Постановка проблеми. Головним пріоритетом сучасного етапу розвитку вищої освіти є підготовка спеціалістів, здатних до духовно-морального розвитку молодших школярів, адже

тільки на міцному ґрунті духовно-моральної культури зростає особистість, яка відповідає за свої думки, слова, вчинки тощо. Професійна педагогічна діяльність висуває високі вимоги до

вчителя спеціальності «Початкова освіта» щодо готовності його до розвитку особистості молодшого школяра і, насамперед, до його духовно-морального компонента. Така готовність залежить передусім від розвитку комплексу здібностей, покладених в її основу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему духовно-морального становлення студентської молоді досліджують як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, оскільки сучасна молодь є активною силою соціальних змін і майбутнього суспільства і дуже важливо, які цінності вона вносить у ці зміни, яку культуру впроваджує. Суспільство зацікавлене в тому, щоб ці цінності та культура були духовно та морально спрямованими.

Особливості взаємних впливів педагога і вихованця, переконаність у важливості осягнення власного внутрішнього світу, а отже, процесу діагностики та вдосконалення особистісних і професійних якостей, конструювання духовної ідентичності студента тощо – усе це було предметом наукового зацікавлення багатьох учених. Так, зокрема, на теоретичному рівні ці процеси осмислені в студіях таких дослідників, як С. Грінфілд [6], Ф. Варгас-Еррера та Л. Мойя-Мархант [13], Т. Мумуні [7], І. Нікуліної [3], С. Х. Е. Родо [8], Д. Смолл [8], М. Ульєнс та Р. Ульмакі [12], Р. Вілс, А. Гелль, К.-М. Юст [14] та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати процес діагностики та вдосконалення особистісних і професійних якостей, конструювання духовної ідентичності студента в працях зарубіжних і вітчизняних науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світське поняття «дух» висунув іспанський учений С. Х. Е. Родо, вказуючи на те, що класична концепція духу зводилася до віри в силу цінностей, що замкнені в собі. Людина, за твердженням дослідника, була задумана як така, що має здатність внутрішнього зростання до непередбачуваних меж. С. Х. Е. Родо наголошував на тому, що кожна історична епоха мала своє уявлення про людину, а трансцендентність людини, що не доступна досвіду, протистоїть широкій присутності технологій у житті сучасної людини. Унаслідок розвитку раціоналістичної концепції виникло таке поняття, як «втеча людини». Людина сучасна, на думку вченого, забула про свої іманентні цінності, а нескінченна фрагментація науки за спеціалізаціями сформувала однобічну концепцію людини. Ключовим для історичного майбутнього, як твердить С. Х. Е. Родо, є відкриття людини та її ідентифікація в сучасному світі, які, на його переконання, відбуваються

у творах мистецтва, на золотих сторінках літератури, у звуках музичних партитур, у релігійних організаціях, політиці тощо. Саме в такому сенсі визначна роль належить учителеві, у цьому його виховна місія та сила. Учитель перебуває між світом цінностей і молоддю як елемент навчального акту: «Живіть у світі, сповненому цінностей, – закликає С. Х. Е. Родо, – і відчуйте нагальну потребу їх передати. Любіть юнака, який слухає і бажає, щоб слова вдосконалювали його особистість до повної реалізації» [8, с. 15–16].

Погоджуючись із вченим, зауважимо, що готовність майбутнього вчителя до процесу духовно-морального розвитку молодших школярів є результатом ретельної праці і самого студента, і осіб, які супроводжують процеси його особистісного та професійного зростання. Ті художні образи, тексти, символи, якими цікавиться майбутній учитель, через деякий час стануть основою тих образів, які він буде презентувати молодшим школярам. Саме тому важливо розуміти, на якій саме мистецькій і художній творчості, у якому соціальному оточенні виховувався студент, які психологічні загадки є цікавими для нього студента, які смисли для себе він намагається відкрити, які дії іншої людини для нього є важливими, а які – безглуздими та неефективними.

На необхідності пошуку елементів, що сприяють розвитку дитячої духовності, наголошується в роботі Р. Вілс, А. Гелль, К.-М. Юст [14]. Автори твердять, що духовність є ключовим питанням, яке наближає до розуміння духовного виміру дитинства, а наукове осмислення сфери дитячої духовності має тривалу історію. Початком її вивчення автори вважають 90-ті роки ХХ століття. Учені підкреслюють, що на сьогодні досі немає цілком узгоджених визначень поняття «духовність». Водночас вони звертають увагу на важливість сприяння розвитку курсів у вищих закладах освіти, стимулювання розроблення освітніх програм і підвищення кваліфікації фахівців з питань духовності й моральності – основного виміру в житті дітей. Духовний розвиток, на думку Р. Вілс, А. Гелль, К.-М. Юст, є конституційним правом кожної дитини, а духовне життя дитини має охоронятися такими інституціями, як заклади освіти, охорони здоров'я, суддівською системою та закладами, де надаються соціальні послуги тощо.

Як переконуємось, у полікультурному суспільстві у вихованні й розвитку дітей є багато відмінностей, які стосуються знань про духовно-моральний розвиток людини, літературу, мистецтво, що звеличує духовно-моральні ідеали народу, моральні настанови, здібності

та навички, необхідні для різних культурних суспільств.

У міжкультурних дослідженнях увага зосереджується на способах життя різних суспільств; водночас спостерігається тенденція до послаблення уваги щодо етнічних чинників і посилення – до процесів, що відображають якісні зміни в розвитку особистості. І якщо раніше значну увагу вчені приділяли культурі різних етнічних груп, що змінюють природу для життя свого народу, то нині зацікавленість викликають процеси мислення та природи самої людини як носія певної культури, процесів виявлення духовної ідентичності. Так, зокрема, питання ідентичності духовної особистості розкривається в роботі М. Ульєнс та Р. Ульмакі, які доводять, що в багатьох країнах учені здебільшого вказують на наявність дилеми культурного розмаїття студентських ідентичностей. Сама мультикультурна освіта, за твердженням учених, найчастіше концентрується на питаннях національності та мови, ніж на питаннях раси та етнічної належності. Процес виявлення власної ідентичності, як уважають автори, відбувається через конфліктний процес, завдяки досвіду, коли духовна особистість виявляє самостійність.

Американська дослідниця Дженні Л. Смолл зосереджує увагу на духовному житті студентів із різною релігійною ідентичністю. Її книга «Розуміння духовних ідентичностей студентів коледжу: різноманітні віри, різні світогляди» утворює основний принцип – дослідники вищої освіти більше не повинні використовувати теорії розвитку, які не враховують розбіжності віри різних ідентичностей. Основною метою, на її думку, є залучення як релігійних меншин, так і атеїстів до міжконфесійних діалогів. Протестанти, юдеї, мусульмани та інші релігійні ідентичності – це специфічний унікальний світогляд, що впливає на обрання шляху духовного зростання. Вчена збирала дані за допомогою інтерв'ю, сесії фокус-груп, письмових анкет для того, щоб визначити, як студенти говорять про свою духовну ідентичність, як духовна ідентичність впливає на їхню релігійну належність. Вона довела, що на практиці можна використовувати розуміння того, що позитивна та заохочувальна взаємодія з представниками різних релігійних ідентичностей сприяє зростанню у студентів духовної ідентичності [10].

Досліджуючи студента як особистість, необхідно, на переконання І. Нікуліної, урахувати вікові характеристики, що сприяють удосконаленню особистісних і професійних якостей: «... вік 18-20 років – це період найбільш активного розвитку моральних та естетичних

почуттів, становлення й стабілізації характеру та, що особливо важливо, опанування повного комплексу соціальних ролей дорослої людини: громадянських, професійно-трудова тощо» [3, с. 5]. Саме в цей час, що є провідним періодом у розвитку характеру, як доводить авторка, трансформується мотивація, відбувається становлення системи ціннісних орієнтацій і, що особливо важливо, – «інтенсивне формування спеціальних здібностей, пов'язаних із професіоналізацією» [3, с. 6], формується «готовність до майбутньої практичної діяльності» [3, с. 33].

Водночас посилюються свідомі мотиви поведінки, що сприяє моральному розвитку в студентському віці. Характерним є також зміцнення особистісних вольових якостей (уміння опановувати себе, ініціативність, рішучість, самостійність, цілеспрямованість тощо) [1].

Учені акцентують на зростанні інтересу в студентському віці до таких проблем морального характеру, як мета і спосіб життя, любов і вірність, обов'язок, але водночас вони зауважують, що у віці 17-19 років здатність до свідомої регуляції власної поведінки ще не розвинена цілком. Часто спостерігаються невмотивовані ризики в поведінці, невміння прогнозувати наслідки власних вчинків тощо.

Дослідження Роберта Дж. Россі, Семюела С. Стрінгфілда доводять, що ризикована поведінка студентів не залежить від очікувань викладача, але іноді, коли наявний дисонанс, зумовлений культурними відмінностями між сім'єю та інституцією, можливі вияви ризикованої поведінки. Водночас надання мультикультурних матеріалів не усуває дисонанс, адже особливе місце в контексті навчання повинно мати визначення відмінностей у цінностях, навичках і стилях навчання. Р. Дж. Россі, С. С. Стрінгфілд у своїй роботі [9] пишуть про те, що багато виявів ризикованої поведінки зумовлюються причинно-наслідковим ефектом. Так, наприклад, молодим людям, які пропускають заняття, важче виконувати тести й отримувати високі оцінки. Академічна неуспішність може перешкоджати загальному розвитку, оскільки виникає «спадна спіраль прогулів і поганих досягнень» [7]. Поведінка ризику, як зауважують учені, може бути наслідком прямих і непрямих впливів, серед яких – товариство в компаніях, де вживають наркотики або алкоголь, набуття самим студентом шкідливих звичок тощо.

Ризикована поведінка може мати вплив на всю академічну групу. Стандартизовані тести доводять, що в тому разі, коли в групі є студенти, які прогулюють заняття з різних причин,

знижується продуктивність тих студентів, що постійно відвідують заняття.

У пошуках відповіді на це питання варто звернути увагу на те, що готовність учителя до духовно-морального розвитку дитини як феномен виникла разом з необхідністю покращення якості суспільного життя й характеризує всю педагогічну науку та педагогічну майстерність, необхідну для досягнення освітньої мети. Відхилення від духовних цінностей, моральних норм суспільства, вияви ризикованої поведінки конкретного студента зумовлені тим, що він не замислюється над цією проблемою і не знає чинних законів духовно-морального розвитку особистості.

Готовність студентів до духовно-морального розвитку молодшого школяра залежить від їх актуальної потреби в цьому виді діяльності та вірогідності задоволення цієї потреби. Уважаємо, що ця готовність повинна удосконалюватись у позитивному емоційному полі, а позитивний емоційний стан студентів залежить від трьох складників: 1) сили та якості їхньої потреби в цьому виді діяльності; 2) оцінки вірогідності задоволення цієї потреби на основі вже наявного першого досвіду роботи в школі з дітьми; 3) інформованості про час, засоби та ресурси, необхідні для виконання такої роботи в школі.

Підкреслимо необхідність високого рівня інтелектуального розвитку майбутнього вчителя для успішного навчання. Водночас для вдалого оволодіння гуманітарними професіями важливим є чітко виражений вербальний тип інтелекту. І. Нікуліна не випадково порівнює відмінності в типах інтелекту представників технічних і гуманітарних професій: «...гуманітарії повинні характеризуватися обширом пізнавальних інтересів, ерудованістю, добре володіти мовою, мати багатий словниковий запас, уміти правильно його використовувати, точно співвідносити конкретні й абстрактні поняття та мати загалом високорозвинене абстрактне мислення» [3, с. 12]. Ми можемо додати, що для вдосконалення готовності до духовно-морального розвитку дитини важливою є здатність до духовного мислення, бачення власної місії в житті дитини, здатність ефективно розвивати та впроваджувати здобуті знання в практику роботи зі школярами, що є базово-креативними здібностями.

У контексті цієї ідеї необхідно звернути увагу на положення про доцільність уведення в процес удосконалення готовності майбутніх учителів роботу викладачів, спрямовану на збагачення професійного словникового запасу у сфері духовно-морального розвитку, розширення кола пізнавальних інтересів у духовній культурі й

нематеріальній спадщині людства, трансформацію міжособистісних взаємин, розбудову програми саморозвитку тощо.

Оскільки студенти лише готуються до педагогічної діяльності, то під час удосконалення їхньої готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів необхідно враховувати фактори інформаційного перевантаження робочої пам'яті, наслідки кризи інформації, а також коректно використовувати інформаційні потоки щодо системи духовно-морального розвитку особистості. Інформаційні, освітні й альтернативні програми, що містять точні та детальні відомості про духовно-моральний розвиток особистості, сприяють удосконаленню здібностей майбутніх учителів, ухваленню ними відповідальних рішень для свого професійного розвитку та задоволення особистих потреб, щоб виникало позитивне емоційне поле, яке дає змогу отримати радість від навчання та практики.

Для розвитку готовності студентів до духовно-морального виховання молодших школярів, на нашу думку, важливо враховувати час їхньої спеціалізації, що припадає на третій рік навчання, а також реальне ознайомлення з практикою в початковій школі – четвертий курс навчання. У цей віковий період відбувається поглиблення фахових інтересів майбутніх учителів, спостерігається більш інтенсивний, ніж на першому-другому курсах, пошук ефективних форм і методів роботи з молодшими школярами. Студенти з'ясовують, як можна привернути увагу дітей у класі; їм подобається, якщо діти перебувають у піднесеному стані, коли вони радіють, коли із задоволенням спілкуються одне з одним, а власне процес навчання відбувається у формі гри.

Щодо процесу духовно-морального розвитку дітей, то представники різних культур мають з цього приводу різні уявлення, репрезентовані освітніми технологіями, методами та прийомами виховання. Вивчення таких виявів у культурах різних народів є складним завданням для сучасних студентів, але саме в такий спосіб майбутні вчителі зможуть оволодіти знаннями про ставлення представників різних культур до розвитку особистості в усій її унікальності, набути практичних умінь, необхідних для здійснення цього процесу.

Саме для цього вкрай потрібними є актуальна педагогічна література та звернення уваги на міжнародні аспекти цього питання, кращі здобутки тощо. Наприклад, питання духовного, морального розвитку дитини посідають провідні місця серед інших видів (культурного, розумового та фізичного) розвитку школярів в Англії. Про це йдеться в рамковому документі

«Національний навчальний план в Англії» [11]. Усі державні школи, за цим документом, зобов'язані забезпечити «щоденний акт колективного поклоніння» й релігійну освіту як у молодшому шкільному віці (5-7 років), так і на подальших вікових етапах (7-11, 11-14, 14-16 років). Національним навчальним планом Англії передбачено врахування вчителями (відповідно до законодавства) своїх обов'язків щодо рівних можливостей, які охоплюють такі поняття, як: раса, інвалідність, стать, релігія або релігійні переконання, сексуальна орієнтація, вагітність та материнство, гендерні зміни. Також учителі, згідно з цим планом, мають надихати учнів на продукування власних творів мистецтва, дослідження власних ідей, експериментування тощо.

Духовний розвиток усіх школярів є однією з цілей освіти в Чилі. Про це твердять Ф. Варгас-Еррера та Л. Мойя-Мархант, посилаючись на загальний закон про освіту. Перше дослідницьке запитання, яке ставили автори під час роботи з директорами шкіл, було таке: «Як директори світських і релігійних шкіл розуміють духовний розвиток своїх учнів?». Під цим кутом Ф. Варгас-Еррера та Л. Мойя-Мархант проаналізували відповіді на запитання та дійшли висновку про те, що директори розуміють духовність як типово людські здібності, які можна зміцнити під час навчання в школі. Також директори в Чилі вважають питання духовного розвитку в школах складником цілісної та якісної освіти, акцентуючи на міцному зв'язку між духовним, етичним і моральним розвитком [13].

У Новій Зеландії вчителі, які працюють з молодшими школярами, повинні створювати умови для того, щоб діти розвивалися цілісно, зокрема й духовно. Про це йдеться в дослідженні С. Грінфільда [6]. Автор твердить, що відповідальність за духовний розвиток дитини є частиною діяльності вчителя, а самі вчителі мають знати основні поняття щодо духовності (spirituality) та духу або душі (waiverua). Учений визнає безумовність переплетіння цих понять, а основний акцент він робить на аналізі програм підготовки вчителів, які не охоплюють у всій глибині такі аспекти, як «дух», «душа», «внутрішнє існування», «серце» тощо. Справді, аналізуючи різні програми, ми бачимо, з одного боку, орієнтацію на духовність, моральність, а з іншого – недостатність методичних розробок щодо покращення навчальної підготовки для вчителів, які опікуються духовно-моральним розвитком молодших школярів.

Саме тому вважаємо, що майбутні вчителі повинні мати можливість на таких програмах вчитися аналізувати та використовувати різноманітні матеріали для духовно-морального

розвитку учнів. Для цього слід розробляти виховні програми зростання дитини, враховуючи навіть повсякденні проблеми, що можуть руйнувати складені заздалегідь плани. Це, як на нашу думку, можуть бути серії простих ігор, ситуації повсякденного морального вибору, моменти спілкування, прослуховування якісної музики, читання дитячої літератури, яка своїм змістом спрямована на утвердження духовних і моральних цінностей.

Підтвердженням наших думок можуть слугувати дослідження, проведені Т. Мумуні, який переконаний, що наукових розвідок про набуття дитиною духовності вкрай недостатньо. Учений акцентує на тому, що питання, особливо щодо забезпечення якісною духовною дитячою літературою, розв'язуються недостатньо. Він вважає, що саме духовність змушує дитину радіти та дивуватися, а вияви духовності розкриваються через рух, образні ігри, звернення до інших. Спектр запитань у дослідженні Т. Мумуні доволі широкий, наприклад: 1. Як діти живуть і виявляють свою духовність? 2. Що забезпечує духовний досвід у класі? [7].

Усвідомлення факту недостатності спеціальних розробок для вдосконалення готовності майбутніх учителів початкової школи до розв'язання проблем духовно-морального розвитку молодших школярів ставить дослідників перед вибором: визнати невідворотність ситуації або спробувати знайти спосіб для опанування новим досвідом, кристалізації кращих ідей для якісної зміни суб'єкта.

Прогрес готовності студентів до духовно-морального розвитку молодшого школяра можливий лише шляхом повсякчасного вдосконалення їх особистісних і професійних здібностей, а тому їм необхідно знати, які саме здібності слід удосконалювати, якими методами та засобами, які часові ресурси для цього необхідно витратити.

Готовність студента до духовно-морального розвитку особистості дитини може проходити кілька стадій еволюції, а саме: 1) раціональне налаштування мисленнєвої діяльності на пізнання власних здібностей – як особистісних, так і професійних; 2) інтерес до цінностей духовно-моральної сфери; 3) переміщення з позиції «еґоцентризму», властивої періоду дорослішання, на позицію «дитиноцентризму»; 4) створення платформи для вдосконалення сукупності здібностей, що визначають готовність до духовно-морального розвитку дитини; 5) звернення до наявних мети та завдань духовно-морального розвитку молодших школярів у теоретичних і методичних аспектах; 6) апробація програмних матеріалів для духовно-

морального розвитку молодших школярів у практичній діяльності; 7) нове розуміння проблем духовно-морального розвитку індивідуальності дитини з урахуванням різних характеристик: інтелект, емоційність, стать, якість дитячих середовищ, темперамент, рівень активності тощо.

Процес удосконалення готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів може бути виправданим тоді, коли не відбуваються підміни в ціннісній сфері, а фундаментальні духовні здібності особистості студента не втрачають якості і глибини. Підкреслимо, що фундаментальні духовні здібності мають підсилюватися енергією носіїв цінностей і до них, як уважає М. Савчин, належать: здатність вірити, здатність любити, здатність творити добро й боротися зі злом, здатність творити свободу й відповідальність [4, с. 92]. Такі здібності майбутнього вчителя, на нашу думку, можуть бути креативно-базовими.

Ми вважаємо, що майбутні вчителі початкової школи мають розуміти значення функціональних компонентів діяльності у сфері духовно-морального розвитку дитини та обов'язково як суб'єкт мета-діяльності за допомогою впровадження спеціальних курсів, освітніх програм набути навичок саморегуляції, уміння розрахувати власні сили для реалізації процесу духовно-морального розвитку молодших школярів. Під час навчання студенти повинні з'ясувати також власні індивідуальні особливості, особисті якості (мотивація, воля, почуття), уміти співвідносити їх з цілями духовно-морального розвитку дитини, беручи до уваги ситуації й умови роботи в школі. З огляду на це, вважаємо за необхідне розробляти й проводити спеціальні тренінги, які впливатимуть як на особливості індивідуального плану, так і на здібності специфічні, з-поміж яких ми виокремлюємо такі: здатність до проведення діагностики духовно-морального розвитку дитини, здатність до встановлення індивідуальних цілей духовно-морального розвитку кожної дитини, здатність до мотивування близького оточення дитини щодо її духовно-морального розвитку, здатність до передбачення результатів духовно-морального розвитку дитини в різному родинному оточенні, зокрема й такому, що перебуває у скрутних обставинах, здатність до розроблення програмних засобів для духовно-морального розвитку молодших школярів з урахуванням культурного простору, що розширюється.

Звертаючи увагу на систему основних здібностей особистості та їх цілісну характеристику, зупинитися на монографії М. Савчина «Здатності особистості» [4], у якій

автор наголошує, що будь-яка здатність особистості «виявляється синергійно, взаємодіючи з іншими, посилюючи або послаблюючи одна одну» [4, с. 265]. Беззаперечною є теза вченого про те, що здатності особистості «охоплюють всі сфери активності та самоактивності особистості як своєрідної сукупності (системи) здатностей» [4, с. 265].

Майбутньому вчителю початкової школи також потрібно мати розвинені специфічні здібності. Серед них: здатність змінювати процес духовно-морального розвитку дитини залежно від запланованих завдань; здатність забезпечити наступність виховних традицій щодо вибору форм і методів духовно-морального розвитку молодших школярів; здатність організовувати процес духовно-морального розвитку молодших школярів на наукових засадах; здатність логічно, використовуючи усний, писемний та візуальний види аргументації, висловлювати пропозиції щодо вдосконалення процесу духовно-морального розвитку молодших школярів; здатність аналізувати та використовувати програмні матеріали для отримання практичних результатів у духовно-моральному розвитку молодших школярів; здатність здобувати нові знання, пов'язані з питаннями духовно-морального розвитку молодших школярів, і застосовувати раніше здобуті під час різних видів практик; здатність до визначення духовних потреб дитини, пошуку програмних матеріалів, новітніх методів і прийомів духовно-морального розвитку; здатність до саморозвитку та самоорганізації у становленні професіонала у справі духовно-морального розвитку молодшого школяра тощо.

Одним зі складників готовності майбутнього вчителя до саморозвитку є бажання до самозростання, а отже, предметом осмислення має постати питання мотивації до саморозвитку, до змін у характері, звичках. Це вимагає відвертої відповіді на запитання: чи впливатимуть такі зміни на професійну діяльність у майбутньому?

Для цього процесу та самовдосконалення готовності студентів важливо мати ресурсну базу, адже йдеться про його духовно-моральний потенціал, тобто «суб'єкт та інформація», «особистість-і-її-вчинки». Для майбутнього вчителя початкової школи важливою є увага з боку викладача закладу вищої освіти, бажаними зустрічі-втручання, що впливають на спрямування психолого-педагогічних розвідок у бік від «інформації» до «особистості педагога».

Отже, бажані зміни в майбутньому особистісному та професійному зростанні мають бути закладені під час навчання, адже процеси

зростання є повільними, майже непомітними на перший погляд.

Процес навчання студентів у сфері духовно-морального розвитку дитини безпосередньо стосується змін у їхній поведінці, оскільки в період дорослішання майбутні вчителі цікавляться власними відчуттями, пізнають себе та свої реакції на різноманітні подразники. Укладання діагностичних методик з урахуванням реакцій студентів (сенсорний, центральний, моторний моменти) можуть слугувати підставою для оцінки їхнього рівня готовності до цього виду діяльності.

Як сформовану психічну готовність майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку дитини, так і психічну неготовність до реалізації цієї діяльності можна використовувати в освітньому процесі вищого навчального закладу для того, щоб отримати бажаний результат. Для цього необхідно проаналізувати дії майбутнього вчителя, оскільки саме в них закладені ціннісний, когнітивний, мотиваційний аспекти готовності до духовно-морального розвитку дитини [5].

Як цілковита активність, так і повна пасивність студента в духовно-моральному розвитку дитини є мінливим станом тимчасових настроїв, поєднанням певних ситуацій, що може супроводжуватися незадоволеністю чи задоволеністю, нерішучістю та рішучістю у виконанні цього виду діяльності.

Проблемі формування емоційної стабільності, збереженню психологічного здоров'я майбутніх педагогів присвячено дослідження таких авторів, як Ю. Блінова, О. Лебедева та ін. У них з'ясовуються зовнішні та внутрішні умови, що впливають на психологічну готовність майбутніх учителів до професійної діяльності, а саме: «зовнішні (розробка й апробація інноваційних підходів до створення розвивального навчально-виховного середовища, педагогізація навчально-виховного процесу, насичення духовними цінностями його змісту) та внутрішні умови (збільшення «ступенів свободи» особистості, накопичення практичного досвіду, саморозбудовування через діяльність)» [2, с. 39].

У роботі М. Савчина йдеться про «духовну волю», яка має межу, про «людину-борця». Сила волі, за М. Савчиним, є основною передумовою

виправданої боротьби зі злом – випробуванням для людини. «Джерело добра – це живе знання, причина зла – незнання» [4, с. 151].

Постійне пізнання себе, уміння підніматися над ситуаціями в житті, пізнання зовнішнього та внутрішнього світу – важлива умова роботи майбутнього вчителя, оскільки саме він працюватиме з переживаннями дитини, її думками та образами, які виникають під час навчання.

Учені вказують також на нервово-психічні, емоційно-особистісні та емоційно-вольові перенавантаження майбутніх педагогів, мінливість настроїв, що негативно позначається на їхньому психічному здоров'ї [2, с. 27].

Висновки. Уважаємо, що для майбутніх учителів важливо навчитися складати повноформатну мозаїку власних креативно-базових, загальних і специфічних здібностей і через їх осягнення розкривати для себе свій унікальний внутрішній світ.

На нашу думку, удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів може відбуватися у двох наукових напрямках: удосконалення готовності через організацію виховної роботи закладу вищої освіти (специфіка соціального інституту) і самовдосконалення готовності майбутнього вчителя, який прагне на свідомому рівні керувати цим процесом самостійно (специфіка особистісного зростання). При цьому викладачі закладу вищої освіти мають велику кількість важелів для створення виховних ситуацій, що чинитимуть позитивний вплив на різні види готовності до духовно-морального розвитку дитини – і психічну, і педагогічну. Ми вважаємо, що діяльність викладачів має бути спрямована на покращення змісту і методів виховання, визначення шляхів удосконалення поведінки та здібностей студентів.

Аналіз виникнення такого напрямку для розробки нових форм і методів удосконалення готовності майбутніх учителів з урахуванням специфіки соціального інституту, розуміння того, як саме відбувається впорядкування цього процесу, планування, контроль і корекція його змісту можуть бути суттєвим внеском у бажані зміни.

#### Список використаних джерел

1. Дубяга С.М., Шевченко Ю.М. Лідерські якості майбутнього вчителя у контексті сучасної освіти. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету: зб. наук. статей. 2010. Вип. 5. С. 181-187.
2. Лебедева О. В. Психолого-педагогические условия сохранения и укрепления психологического здоровья будущего учителя: монография. Н. Новгород: Мининский университет, 2018. 188 с.

#### References

1. Dubiaha S.M., Shevchenko Yu.M. (2010). *Liderski yakosti maibutnoho vchytelia u konteksti suchasnoho osvity. Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu: zb. nauk. statei. Melitopol. 5. 181-187* [in Ukrainian]
2. Lebedeva, O. V. (2018). *Psychological and pedagogical conditions for preserving and strengthening the psychological health of the future teacher: monograph. N. Novgorod: Mininskiy universitet.* [in Russian]

3. Никулина И. В. Психологические особенности студенческого возраста. Самара: Универс групп, 2009. 100 с.
4. Савчин М. Здатності особистості: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 288 с.
5. Шевченко Ю.М. Готовність студентів до духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал. Суми. 2017. №1 (65). С.194-206.
6. Greenfield C. F. Investigation into New Zealand early childhood teachers' perspectives on spirituality and wairua in teaching. *International Journal of Children's Spirituality*. 2018. Vol. 23. Issue 3. Pp. 275–290.
7. Mumuni T. Lived and expressed spirituality of children: insights from a kindergarten setting. *International Journal of Children's Spirituality*. 2018. Vol. 23. № 4. Pp. 1–14.
8. Rodó Sobre José Enrique. Valores permanentes de Ariel, por Celia Reyes de Viana / editorial Mosca Hnos. S. A.: Montevideo, 1967. 48 p.
9. Rossi Robert J., Stringfield Samuel C. Education Reform and Students at Risk: Studies of Education Reform. DIANE Publishing, 1999. 199 p.
10. Small J. L. Understanding College Students' Spiritual Identities: Different Faiths, Varied Worldviews. Hampton Press, 2011. 204 p.
11. The national curriculum in England: Key stages 1 and 2 framework document (2013). URL : [https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment\\_data/file/20969/NCframework\\_document\\_FINAL.pdf](https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/20969/NCframework_document_FINAL.pdf) (date of the requests: 28 August 2016).
12. Uljens M., Ylimaki R. M. Non-affirmative Theory of Education as a Foundation for Curriculum Studies, Didaktik and Educational Leadership. *Bridging Educational Leadership, Curriculum Theory and Didaktik, Educational Governance Research*. 2017. Vol. 5. Pp. 3–145.
13. Vargas-Herrera F., Moya-Marchant L. Spiritual development: understanding and importance in schools: an analysis based on statements made by school directors from Valparaíso, Chile. *International Journal of Children's Spirituality*. 2018. Vol. 23. Issue 3. Pp. 323–336.
14. Wills R., Gellel A., Yust K.-M. Evolving editorial roles: introducing the new team. *International Journal of Children's Spirituality*. 2018. Vol. 23, № 1. Pp. 1–2. URL : <https://doi.org/10.1080/1364436X.2018.1441641> (date of the requests: 28 August 2016).
3. Nikulina, I. V. (2009). *Psychological characteristics of student age*. Samara: Univers grup. [in Russian]
4. Savchyn, M. (2016). *Personality abilities*: monograph. Kyiv: VTs «Akademii». [in Ukrainian]
5. Shevchenko, Yu. M. (2017). Hotovnist studentiv do dukhovno-moralnoho rozvytku molodshykh shkoliariv u kros-kulturnomu prostori. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii: nauk. zhurnal*, 1 (65), 194-206 [in Ukrainian].
6. Greenfield, C. F. (2018). Investigation into New Zealand early childhood teachers' perspectives on spirituality and wairua in teaching. *International Journal of Children's Spirituality*. Vol. 23. Issue 3. 275–290. [in English]
7. Mumuni, T. (2018). Lived and expressed spirituality of children: insights from a kindergarten setting. *International Journal of Children's Spirituality*. Vol. 23. No.4. 1–14. [in English]
8. Rodó Sobre José Enrique (1967). *Valores permanentes de Ariel, por Celia Reyes de Viana*. Editorial Mosca Hnos. S. A.: Montevideo. [in English]
9. Rossi, Robert J., Stringfield, Samuel C. (1999). *Education Reform and Students at Risk: Studies of Education Reform*. DIANE Publishing. [in English]
10. Small, J. L. (2011). *Understanding College Students' Spiritual Identities: Different Faiths, Varied Worldviews*. Hampton Press. [in English]
11. The national curriculum in England: Key stages 1 and 2 framework document (2013). URL : [https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment\\_data/file/20969/NCframework\\_document\\_FINAL.pdf](https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/20969/NCframework_document_FINAL.pdf) [in English]
12. Uljens, M., Ylimaki, R. M. (2017). Non-affirmative Theory of Education as a Foundation for Curriculum Studies, Didaktik and Educational Leadership. *Bridging Educational Leadership, Curriculum Theory and Didaktik, Educational Governance Research*. Vol. 5. 3–145. [in English]
13. Vargas-Herrera, F., Moya-Marchant, L. (2018). Spiritual development: understanding and importance in schools: an analysis based on statements made by school directors from Valparaíso, Chile. *International Journal of Children's Spirituality*. Vol. 23. Issue 3. 323–336. [in English]
14. Wills, R., Gellel, A., Yust, K.-M. (2018). Evolving editorial roles: introducing the new team. *International Journal of Children's Spirituality*. Vol. 23, № 1, 1–2. URL : <https://doi.org/10.1080/1364436X.2018.1441641> . [in English]

**Рецензент:** д-р філос. наук, професор Молодиченко В.В.

**Відомості про автора:**

**Шевченко Юлія Михайлівна**  
 shevchenko\_yuliia@mdpu.org.ua  
 Мелітопольський державний педагогічний  
 університет імені Богдана Хмельницького  
 вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,  
 Запорізька обл., 72312, Україна

doi:

Матеріал надійшов до редакції 14. 05. 2019 р.  
 Прийнято до друку 11. 06. 2019 р.

**Information about the author:**

**Shevchenko Yuliia Mykhailivna**  
 shevchenko\_yuliia@mdpu.org.ua  
 Bohdan Khmelnytsky Melitopol  
 State Pedagogical University  
 20 Hetmans'ka St., Melitopol,  
 Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi:

Received at the editorial office 14. 05. 2019.  
 Accepted for publishing 11. 06. 2019.